

Československo-sovětské spojenectví a přátelství

Československo-sovětské spojenectví a přátelství má svou historii a tradici, které umožňují lépe poznat i jejich současný význam.

Před čtyřiceti lety, dne 12. prosince 1943, v době, kdy Rudá armáda zasazovala zdrcující údery hitlerovskému Německu a jeho spojencům, v době, kdy se český a slovenský lid doma i v zahraničí aktivně spolupodílel na boji proti fašismu, v době, kdy se upevňovala vedoucí úloha KSČ v protifašistickém odboji, byla v Moskvě podepsána „Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik“. Klement Gottwald její historický význam pro národy Československa vymezil takto: „Tato smlouva zbavuje naše národy nejtěžšího břemene, které po staletí nesly: strachu o existenci. Smlouva nám dává pevný základ, ale budovu, v níž budeme žít my i ti, co přijdou po nás, musíme vystavět sami. Na nás závisí, jaká to bude budova. Chceme, aby byla co nejlepší.“ (Gottwald, K.: Výbor z díla II., Praha 1971, s. 49.) Dějiny potvrdily správnost tohoto hodnocení.

Československo-sovětská spojenecká smlouva z 12. prosince 1943 obsahově navázala na prvou československo-sovětskou spojeneckou smlouvu ze 16. května 1935 a dále ji významně obohatila. Současně smlouva navázala na „Úmluvu mezi Svazem sovětských socialistických republik a Republikou Československou“ z 18. července 1941, která mimo jiné obsahovala ustanovení, že na území SSSR budou vytvořeny vojenské jednotky z československých státních občanů. Československé vojenské jednotky v SSSR se seznamovaly s vojenskou vědou, vojenským uměním Rudé armády, s její morálně politickou silou a jejím bojovým mistrovstvím. 1. čs. samostatný prapor v SSSR svedl 8. března 1943 u Sokolova první boj s německými jednotkami. Zkušenosti naší vojenské jednotky v SSSR ze společných bojů s Rudou armádou proti fašismu měly zásadní význam pro výstavbu nové československé armády, budované na základě Košického vládního programu.

Podepsání československo-sovětské spojenecké smlouvy 12. prosince 1943 bylo významným úspěchem politiky KSČ a stalo se důležitým předělem v dějinách zahraniční a vojenské politiky československého státu. Položilo základ nové zahraničně politické orientace Československa. Tato smlouva byla prvou smlouvou, kterou fašismem zotročené Československo ve druhé světové válce uzavřelo. (Československo uzavřelo další spojenecké smlouvy s lidově demokratickými státy po druhé světové válce. První spojeneckou smlouvu uzavřelo Československo s Jugoslavií 9. května 1946.) Byla to zároveň prvá spojenecká smlouva, kterou Sovětský svaz uzavřel se státem kontinentální Evropy v průběhu druhé světové války. (Další spojeneckou smlouvu uzavřel s Francií 10. prosince 1944.) Československo-sovětská smlouva se svým způsobem stala výchozím článkem systému spojeneckých smluv, které ve druhé polovině čtyřicátých

let Sovětský svaz uzavřel s novými lidově demokratickými státy. Uvedené souvislosti naznačují širší celoevropský dosah československo-sovětské spojenecké smlouvy z prosince 1943.

Československo-sovětská spojenecká smlouva, vymezená šesti články, spočívá na principu trvalého přátelství a přátelské spolupráce, jakož i vzájemné pomoci, na principu koordinace zahraničně politické a vojenské činnosti a na principu respektování nezávislosti a svrchovanosti, jakož i nevměšování do vnitřních záležitostí druhého státu. Hodnotu těchto principů prověřila historická zkušenost uplynulých čtyřiceti let. Je zcela přirozené, že jejich obsah a dosah se v procesu historického vývoje politicky a sociálně rozšiřoval. Smlouva stanovila směry rozvoje poválečných vztahů mezi Sovětským svazem a Československem. Především dala Československu první mezinárodně politické a spojenecké záruky bezpečnosti, samostatnosti, suverenity a svobodného rozvoje. Smlouva měla zároveň závažný vnitropolitický dosah.

Otázka zajištění bezpečnosti Československa ve strategicky důležité střední Evropě patřila vždy ke klíčovým otázkám existence Československa. KSČ od svého vzniku v roce 1921 vedla těžký a dlouhý boj o základní zahraniční politickou orientaci československého státu, která by zajišťovala jeho samostatnost, suverenity a svobodný rozvoj. Tyto jistoty spatřovala v rozvoji československo-sovětské spolupráce. Klement Gottwald v projevu na VII. kongresu Komunistické internacionály v Moskvě 7. srpna 1935 zdůraznil, že: "... Sovětský svaz je záštitou míru a oporou Československa proti expanzi hitlerovského imperialismu". (Gottwald, K.: K vojenské politice KSČ. Praha 1981, s. 90.) Vládnoucí česká a slovenská buržoazie se v zahraniční a vojenské politice orientovala na západní mocnosti, především na Francii. Mnichovským diktátem, který Sovětský svaz nikdy neuznal, rozbítím Československa, zahraniční a vojenská politika vládnoucí české a slovenské buržoazie zkrachovala. A nejen to. Přivedla naše národy na pokraj národní katastrofy. Československá buržoazie nedokázala vyřešit základní politický a historický úkol: zajistit bezpečnost a nezávislost československého státu. Hitlerovské Německo okupací Čech a Moravy, vytvořením loutkového klerofašistického Slovenského státu, získalo významnou strategickou oblast ve střední Evropě. Současně získalo značný vojenskoprůmyslový potenciál, kterého využívalo v průběhu druhé světové války.

Sovětský svaz představoval pevnou oporu a naději československého lidu v období mnichovského diktátu i v době ztrocení Československa hitlerovským fašismem. Byla to Sovětská armáda, která osvobodila Československo z fašistické poroby a tak zachránila Čechy a Slováky od fašistické záhuby. Československo-sovětské spojení a přátelství, jak konstatoval Košický vládní program z 5. dubna 1945, tvořilo základ nové zahraničně politické a vojenské orientace osvobozené republiky. Program zdůraznil: „Smlouva československo-sovětská z 12. prosince 1943 o vzájemné pomoci, přátelství a poválečné spolupráci bude určovat pro veškerou budoucnost zahraničně politickou pozici našeho státu.“ (KSČ o ozbrojených silách. Dokumenty 1918—1981. Praha 1981, s. 195.) O uchování těchto hodnot sváděla KSČ do února 1948 těžký zápas s reakčními představiteli Národně socialistické strany, Československé strany lidové, Demokratické strany (na Slovensku) a s pravicovými představiteli československé sociální demokracie.

Gustáv Husák v projevu u příležitosti 35. výročí Vítězného února řekl: „Pro vítězství pracujícího lidu v únorových dnech 1948 mělo nenahraditelný význam, že po boku Československa stál pevný spojenec — Sovětský svaz. Tím bylo znemožněno otevřeně zasahování imperialismu do vnitřních záležitostí naší země. Naši pracující mohli svrchovaně, svobodně, v souladu s ústavou rozhodnout o svém vlastním osudu.“ (Projev soudruha Gustáva Husáka. Rudé právo, 25. února 1983.)

Po únorovém vítězství pracujícího lidu v roce 1948, kdy byla poražena buržoazie, která se pokusila zvrátit ve svůj prospěch vnitřní vývoj v Československu i jeho zahraniční a vojenskou politiku a kdy dělnická třída v čele s KSČ a ve svazku s drobným a středním rolnictvem a pracující inteligencí plně převzala politickou moc, se kvalitativně změnila sociální, politická a ideologická základna československo-sovětského spojení a přátelství. Nová kvalita spočívala v tom, že československo-sovětské spojení a přátelství se rozvíjelo na základě historických zkušeností již na pevném základě marxismu-leninismu a proletářského a socialistického internacionalismu a stalo se nedílnou součástí nového typu mezinárodních vztahů, které se rozvíjely mezi mladými socialistickými státy. Československo se stalo součástí světové socialistické soustavy, která se zformovala na sklonku čtyřicátých let. Tato okolnost rozhodujícím způsobem ovlivnila i jeho mezinárodní postavení.

Po únorovém vítězství pracujícího lidu stálo Československo v zahraniční politice před těmito hlavními úkoly:

1. Uplatňovat a rozvíjet hlavní princip zahraniční politiky — československo-sovětské spojení a přátelství.
2. Dotvořit spojenecký a bezpečnostní systém se zeměmi lidové demokracie.
3. Zajistit příznivé podmínky pro vnější ekonomické vztahy.
4. Bojovat za mír a společenský pokrok v Evropě a ve světě.

Československo-sovětské vztahy významně ovlivnily mezinárodní vývoj. Byl to především rozvoj světového revolučního procesu, který vedl k významným změnám poměru sil mezi socialismem a imperialismem. Byl to rozvoj spolupráce při socialistické a komunistické výstavbě, při překonávání vzniklých potíží, překážek a chyb, při upevňování pozic a mezinárodního socialismu a při obraně socialismu a míru. V neposlední řadě to byla imperialistická politika studené války, politika z pozice síly, politika „osvobozování“ a „zatlačování“ komunismu, sjednocení hlavních sil imperialismu v Severoatlantickém paktu, který byl pod patronací USA vytvořen 4. dubna 1949. Pakt NATO, jeho řídicí politické a vojenské orgány, byly vytvořeny k přípravě společných politických a vojenských akcí proti socialistickým zemím a proti ostatním revolučním silám. V rámci paktu NATO byla rozhodující úloha přisouzena vojenské síle USA, především jaderné, a vojenským přípravám proti socialistickým zemím (což vytváří vojenskostrategické koncepty NATO a stupňování závodů ve zbrojení) a další vojenské a podvratné akce imperialistických států.

Tyto skutečnosti ve spojitosti se vznikem zbraní hromadného ničení vytvořily kvalitativně novou vojenskopolitickou situaci v Evropě a ve světě. Na základě toho vznikly nové determinanty bezpečnosti a obrany socialistického Československa a ostatních socialistických zemí. Z nich největší význam měly tyto skutečnosti:

1. Československo v třídně a vojensky rozdělené Evropě a v podmínkách revoluce ve vojenvství může zajistit svůj rozvoj a svou bezpečnost a obranu jedině ve spojení se Sovětským svazem a dalšími socialistickými zeměmi.

2. To, že Sovětský svaz, díky úspěchům ve vědě a technice zlikvidoval jaderný monopol USA (v září 1949) a tzv. vojenskou nezanitelnost USA (v říjnu 1957, kdy byla úspěšně vypuštěna první umělá družice Země Sputnik), že vytvořil nový druh ozbrojených sil Sovětské armády — vojska strategického určení (leden 1960), že dosáhl vojenskostrategické rovnováhy se Spojenými státy americkými (v šedesátých letech). Náčelník generálního štábu ozbrojených sil SSSR a první náměstek ministra národní obrany SSSR maršál Sovětského svazu N. V. Ogarkov zdůraznil: „Hlavním činitelem mohutnosti ozbrojených sil za současných podmínek jsou raketová vojska strategického určení, která jsou schopna v případě, že agresor rozpoutá proti Sovětskému

svazu a jiným zemím socialistického společenství válku s použitím jaderných zbraní, bez prodlení provést odvetný drtivý úder. Odpálení moderních balistických raket umístěných na zemi i na moři je automatizované. Jejich takticko-technické charakteristiky umožňují provést údery na nepřátelské objekty, umístěné kdekoli na světě, a to s dostatečně vysokou přesností." (Ogarkov, N. V.: Vždy připraveni k obraně vlasti. Praha 1983, s. 41.)

3. Sjednocení politického a obranného úsilí socialistických zemí v rámci vojenskopolitické organizace — Varšavské smlouvy, která byla založena 14. května 1955. V rámci Varšavské smlouvy byly vytvořeny tyto orgány: politický poradní výbor, spojené velení ozbrojených sil v čele s hlavním velitelem a štábem spojených ozbrojených sil. Později, na základě rozhodnutí politického poradního výboru v roce 1969 byl vytvořen výbor ministrů obrany a další vojenské orgány a v roce 1976 byl vytvořen výbor ministrů zahraničních věcí. Členské státy Varšavské smlouvy sledují obrannou strategickou doktrínu, která spočívá na zásadách proletářského a socialistického internacionalismu a na zásadách mírového soužití států s rozdílným společenským zřízením a na leninském učení o obraně socialismu. Pražská politická deklarace z ledna 1983 zdůraznila: „Členské státy Varšavské smlouvy se nesnaží o vojenskou převahu nad členskými státy NATO a nemají v úmyslu napadnout tyto státy, jakož i jakoukoli jinou zemi v Evropě nebo za jejími hranicemi." (Politická deklarace členských států Varšavské smlouvy. Rudé právo, 7. ledna 1983.)

Pevné mezinárodní postavení a bezpečnost ČSSR se opírá o pevné pilíře, a to o:

- dosažené výsledky ve výstavbě rozvinuté socialistické společnosti,
- dvoustranné spojenecké smlouvy se socialistickými zeměmi, mezi nimiž klíčová úloha připadá československo-sovětské spojenecké smlouvě,
- příslušnost k Varšavské smlouvě a RVHP,
- dvoustranné smlouvy o přátelství uzavřené s rozvojovými zeměmi (jen po XVI. sjezdu KSČ v roce 1981 Československo uzavřelo smlouvy o přátelství a spolupráci s těmito zeměmi: Afghánistánem — červen 1981, Etiopií a Jemenskou lidově demokratickou republikou — září 1981, Angolou — říjen 1981, Libyí — září 1982 a Mozambikem — říjen 1981),
- příslušnost v mezinárodních organizacích, především OSN,
- další mezinárodní dohody a smlouvy; je účastníkem konference o bezpečnosti a spolupráce v Evropě a patří k signatářům Závěrečného aktu.

Významný mezník v rozvoji československo-sovětského spojení a přátelství představuje nová Smlouva o přátelství a vzájemné pomoci mezi ČSSR a SSSR, podepsaná nejvyššími stranickými a státními činiteli obou zemí v Praze 6. května 1970. Proč? Smlouva byla podepsána v době, kdy díky mírové aktivitě zemí socialistického společenství se začal rozvíjet proces uvolňování mezinárodního napětí. Smluvní strany při podpisu nové spojenecké smlouvy ČSSR a SSSR vycházely z reálného poměru sil, jak se vytvořil mezi socialismem a kapitalismem v Evropě a ve světě a z poznání, že řešit mezinárodní rozpory vojenskými prostředky by mělo pro národy katastrofální důsledky a že v jaderné válce, pokud by byla rozpoutána, nemůže být vítězů. Potvrdily pevně odhodlání napomáhat upevňování míru a bezpečnosti v Evropě a ve světě na základě zásad mírového soužití států s rozdílným společenským zřízením. Vyslovily se pro to, aby se Evropa stala světadílem plodné spolupráce mezi rovnoprávnými národy, činitelem stability míru a vzájemného porozumění na celém světě.

Nová československo-sovětská spojenecká smlouva z května 1970 organicky navazuje na smlouvu z 12. prosince 1943. Potvrzuje věrnost jejím hlavním cílům a zásadám a současně vyjadřuje novou kvalitu vzájemných vztahů mezi ČSSR a SSSR, jakož i zemí socialistického společenství, založených na historických zkušenostech, na vě-

deckém učení marxismu-leninismu, na zásadách socialistického internacionalismu a leninském učení o obraně socialismu. Její uzavření krátce poté, kdy byla překonána krize ve straně a společnosti, mělo širší význam a dosah. Potvrdilo stabilitu poměru v ČSSR, vyjádřilo internacionalistický vztah našich národů k Sovětskému svazu a přispělo k semknutosti socialistického společenství.

Československo-sovětská smlouva z 6. května 1970 upevnila mezinárodně politické postavení ČSSR, silně oťesené vystoupením kontrarevolučních sil, a stala se pevnou zárukou socialistického rozvoje Československa. Potvrdila, že úhelným kamenem československé zahraniční politiky zůstává úsilí, které směřuje k upevňování spojení, spolupráce a přátelství jednak se Sovětským svazem, jednak s dalšími socialistickými zeměmi. Přírozený základ československé zahraniční politiky tvoří nerozborný svazek komunistických stran socialistických zemí a klíčovým principem pak zůstává neustálý rozvoj všestranné spolupráce a součinnosti se Sovětským svazem. Dále vytvořila příznivé mezinárodně právní předpoklady pro další rozvoj hospodářské, vědecké, kulturní, technické, vojenské a další spolupráce ČSSR a SSSR, což odpovídá životním zájmům národů obou zemí, slouží věci míru a socialismu. Stanovila úkol dále rozšiřovat spolupráci a přímé styky mezi orgány státní moci a mezi společenskými organizacemi pracujícími za účelem hlubšího vzájemného poznávání a sblížování národů obou zemí.

Československo-sovětské spojení a přátelství smluvně zakotvuje tyto důležité principy:

1. Zakotvuje, že obrana socialistických vymožeností, jichž bylo dosaženo hrdinným úsilím a obětavou prací lidu, jsou společnou internacionální povinností socialistických zemí.

2. Stanoví, že: „V případě ozbrojeného útoku proti jedné z vysokých smluvních stran ze strany kteréhokoli státu nebo skupiny států bude to druhá smluvní strana považovat za útok i proti sobě a okamžitě jí poskytne veškerou pomoc včetně vojenské a rovněž podporu všemi prostředky, které má k dispozici, uplatňujíc tak právo na individuální nebo kolektivní obranu podle článku 51 Charty Organizace spojených národů.“ (Československo-sovětské vztahy 1945–1960. Praha 1971, s. 440.)

3. Prohlašuje, že těsná vojenská spolupráce ČSSR a SSSR a koordinace vojenské činnosti v rámci Varšavské smlouvy tvoří základ bezpečnosti socialistického Československa.

Československo a Sovětský svaz koordinují svou zahraniční vojenskou a ekonomickou politiku dvojím způsobem: na dvoustranné úrovni a v rámci Varšavské smlouvy a RVHP.

V ČSSR působí velký počet nevládních organizací a širokých lidových mas, jejichž činnost je zaměřena na upevňování a rozvíjení československo-sovětského spojení a přátelství.

Novou etapu rozvoje československo-sovětských vztahů charakterizuje řada skutečností:

- Sovětský svaz vybudoval rozvinutou socialistickou společnost a ČSSR začala její výstavbu,

- přechod národního hospodářství ČSSR a SSSR na cestu intenzivního rozvoje ekonomiky a zdokonalování hospodářského mechanismu na základě plného uplatnění ekonomických zákonů socialismu, nových přístupů k řízení společenské výroby.

- proces postupného sblížování socialistických zemí se zrychlil a začal se uskutečňovat program socialistické ekonomické integrace, který byl přijat na XXV. zasedání Rady vzájemné hospodářské pomoci v roce 1971,

- rozvíjení společné zahraničně politické strategie a taktiky zemí socialistického společenství,

— existence vojenskostrategické rovnováhy mezi SSSR a USA a mezi Varšavskou smlouvou a NATO, která je významným faktorem bezpečnosti socialistických zemí.

XVI. sjezd KSČ opět potvrdil, že hlavním úkolem československé zahraniční politiky zůstává rozvíjení a prohlubování spolupráce se Sovětským svazem a dalšími zeměmi socialistického společenství a koordinace činnosti v rámci Varšavské smlouvy a RVHP. Ke splnění tohoto úkolu přispěla návštěva stranické a státní delegace vedené G. Husákem v SSSR v červnu 1982 i další setkání nejvyšších představitelů obou zemí v druhé polovině roku 1982 a v roce 1983. Společné komuniké z června 1982 říká: „Obě strany s hlubokým uspokojením konstatovaly, že vztahy mezi Československou socialistickou republikou a Sovětským svazem se opírají o životadárné zásady marxismu-leninismu a socialistického internacionalismu. O pevný základ Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi ČSSR a SSSR. Osvědčené přátelství a spolupráce bratrských stran, států a národů dosáhly v posledním období kvalitativně nové úrovně.“ (Společné komuniké. Rudé právo, 5. června 1982.)

To vše má zásadní význam. Ve svých důsledcích to působí ve prospěch odvrácení jaderné války, ve prospěch míru a společenského pokroku. Sovětský svaz, ČSSR a další státy socialistického společenství v Politické deklaraci členských států Varšavské smlouvy z 5. ledna 1983 a ve Společném prohlášení, přijatém na setkání vedoucích stranických a státních činitelů Bulharska, Československa, Maďarska, NDR, Polska, Rumunska a SSSR 28. června 1983 na základě analýzy vývoje mezinárodních událostí, kdy pokračuje stupňování napětí, předložily soubor konkrétních návrhů, které směřují k uvolňování napětí, ke snížení úrovně vojenské konfrontace mezi Varšavskou smlouvou a NATO, k úspěšnému skončení jednání ve Vídni, v Madridu a v Ženevě, k omezení a nepoužití jaderných zbraní. Prohlásily, že je nezbytné dosáhnout dohody, která by vyloučila rozmístění nových amerických raket středního doletu v zemích západní Evropy a zároveň vedla ke snížení počtu zbraní středního doletu na evropském kontinentu na zásadě rovnosti, vzájemné bezpečnosti a na co nejnižší úrovni. Zdůraznily, že vyvinou maximální úsilí k odvrácení válečné hrozby, zachování strategické rovnováhy v Evropě, k obraně bezpečnosti socialistického společenství a k nedotknutelnosti územních a politických realit dnešní Evropy. Společné prohlášení socialistických zemí zdůraznilo: „Státy zastoupené na setkání jsou pevně přesvědčeny, že mír nemůže být upevněn horečným zbrojením. Jsou důslednými odpůrci jeho stupňování. Jediné omezení, zničení a likvidace zbraní, opatření směřující ke všeobecnému a úplnému odzbrojení pod přísnou mezinárodní kontrolou, mohou lidstvu přinést trvalý a spolehlivý mír.“ (Společné prohlášení. Rudé právo, 29. června 1983.)

Díky moudré vnitřní, zahraniční a vojenské politice KSČ je mezinárodní postavení ČSSR pevné. Naše národy se poprvé ve své historii nemusí obávat o svou národní, státní a sociální existenci. V těchto širokých souvislostech je nutné chápat politický a vojenský význam a dosah československo-sovětského společenství a přátelství. Gustáv Husák u příležitosti 35. výročí Vítězného února, 24. února 1983, prohlásil: „... v současném neklidném světě si znovu uvědomujeme neocenitelný význam, jaký má pro mírový život našeho lidu pevné přátelství, společenství a všestranná spolupráce se Sovětským svazem, skutečnost, že Československo je pevným článkem společenství socialistických zemí. To je spolehlivá záštita nezávislosti a bezpečnosti našeho státu. S plným opodstatněním můžeme říci, že naše přátelství a společenství se Sovětským svazem je tak pevné, a československo-sovětská spolupráce tak všestranná a rozvíjená jako nikdy v minulosti.“ (Projev soudruha Gustáva Husáka, Rudé právo, 25. února 1983.)